

Opphems Storgård ligger vid nordvestra hörnet af den milslånga sjön Ämmern, i Tjärstads socken, Kinda härad, Östergötland. Ämmern tillhör Stångåns vattensystem och har sitt utlopp i Åsunden. Från gården som ligger 14 meter öfver sjöns yta, är utsigten fri åt sydost utefter sjöns hela längd till Söderö och derbakom den skogklädda höjdsträckningen, som bildar gräns mellan Kinda och Tjusts härad. Åt söder synes, äfven sjön med Koön och andra mindre öar, kyrkbygdens slättland och derbakom höjderna på andra sidan Åsunden. Egorna bestå i söder af åkerfält, strandängar och löfskogshage. Åt norr stiger landet i höga terrasser från och med trädgården. Barrskogen börjar i trädgården och sträcker sig nära en halfmil öfver oländiga bergåsar, myrar och gölar. Trädgården har sin prydnad af urgamla ekar, men också bokar och andra löfträd samt en mängd fruktträd. Åt alla håll är det barrträd som äro förherrsande i härisonen. I vester och öster framskymta på afstånd en del mest rödmålade byggnader, tillhörande delegare i skifteslaget, jernvägens station, som är belägen 800 m från gården, eller andra lägenheter, bland andra en ångsåg.

logi

Såsom nästan i hela Sverige ser man äfven här spåren af den stora isjökeln, som i gvertärtiden betäckte landet till kanske 1000 meters höjd. Den skred alltjemt söderut i måhända tusentals år äfven i Östergötland, sönderbråkande bergen, bortsopande lösare bergarter, upphöjande djupa dalar, hvilka sistnämnda delvis nu upptages af de långsträckta sjöarna. Den största af dessa dalar blef sedan stångådalen, som går i N.N.W. och S.S.O. och inrymmer sjöarna Rengen, Järnlunden och Åsunden. Nästan parallell med denna dal går Åländerns. Mellan Stångåns och Åländerns dalar urgröptes en något smalare, till en början i hufvudriktningen, men kilometer nordvest om Storgården delad i två grenar, af hvilka den ena vidhåller kursen dels genom Långviken bortåt Önnö och Kettilstad dels, med mindre djup, genom Långbödalen åt Schedevi och den andra tager riktning åt sydost, bildar Ämmerns bäcken och efter förening med Åländerns dal fortsätter nedåt Tjust. Ämmerns bäcken kom så att sträcka sig mera diagonalt i förhållande till den andra stora sjöarna. Men det väldiga istäcket smälte bort så småningom och lemnade efter sig jättestora flyttblock, till och med på de högsta bergen, svårframkomliga moräner af stenblock av alla storlekar samt lyckligtvis, tillräckligt med söndermalet berg att betäcka fördjupningarna i berggrunden med mer eller minder djupa lager af grus och glaciälar. Kom så landssänkningen, då hafvet steg öfver landet från Kattegat tvärs öfver Vettern till Östersjön och utan tvivel betäckte Opphems trakten med undantag af de högsta bergkammarna. Opphems Storgård ligger på samma höjd som Vetterns vattenyta. Ur vattnet afsattes nya lerlag af olika djup på olika ställen, och delar af jökeldalarna upp dämdes till sjöar. Ämmern fick under många sekler uppärbeta sitt utlopp åt Åsunden vid Schedevi. Den del af Ämmerns dal, som ligger mellan nuvarande Opphemsstranden och den regelrätta jökeldalen (numera järnvägsleden) från Gärdala åt Långviken, blef så pass fylld af lerslam, att den fick ett ringare djup än hufvudbäcken och Långviken. Men på den tid, då Söderö, Medelö och Norrö i sjöns sydöstra ände samt Önnö i söder voro verkliga öar, har man haft nog vatten nedanför Storgården att kunna färdas i båt uppåt Gärdala. När vattenmassorna i sjön haft tid att bryta sig djupare aflopp genom uppämningen vid Schedevi, blef "Dalen" nedanför Storgården (såsom den kallas ännu 1784) träsk, när Söderö upphörde att vara ö, blef dalen äng, slutligen åker. Emellertid måste söder om dalen de högre dalarna af marken, Tärntomten och Uddarna, en gång ha bildat en afskild ö. De gamla boplatserna i Tärntomten, som ligger på jernhöjd med Storgården och gamla Mellangården, torde ha tillkommit, innan man hede farbar väg från de senare till den odlingsbara jorden på andra sidan träsket. Bästa sättet att få den tillgodosedd vid högt vattenstånd var väl att förlägga en del av byn därstädes. Visst är att byns båda skattgårdar varit byggda i Tärntomten. Dessas nuvarande byggnadstomter höjs sig föga öfver Dalens botten och torde icke ha varit fria från öfersvämning för 300 år sedan. Om högsta vattenståndet, då hafvet sträckte sig öfver Öster och Västergötland, kan man göra sig en föreställning från det sakförhållande, att i skogsmarken på en nivå af 10 meter högre än Storgården ingen slamlara är att finna, blott morängrus och sand.

Opphem är ett namn, som vid första påseendet synes förklara sig sjelft, ty dess Storgård, som antagligen är stånggården till byn, ligger uppe på backen högt öfver sjöns yta. Men språkforskare gilla icke en sådan förklaring, huru mycket än namnet Nedergården vid sjön eller benämningen Uppgården i andra byar tyckas gifva namnet åt densamma. Språkforskare anse, att namnet är att förstås såsom Öps hem, Ubbas hem. Gården kallas Upphem i det första omnämmande i skrift man hittills kunnat finna i Kammanarkivets jordebok af 1571. Språkforskarnas åsigt måste godtagas, och man torde också böra öfverlämna åt dem och arkeologerna att bestämma, under hvilken tidsålder Op eller Ubbe anlade sitt hem härstädes, d.v.s. bröt bygd eller satte sig i besittning av platsen. (Docenten Hjalmar Lindroth: Namnen på - stad, torp t.ex. innehålla vida öfvervägande ett personnamn, namnen på - hem (de urgamla) deremot aldrig ett sådant. Han synes förlägga uppkomsten av namnen på - hem till bronsålderstid).

ologi

Enligt benäget meddelande från Dr Bror Schnittger hafva fynd från yngre stenåldern gjorts i Tjärstads socken, icke blott i närheten af Stångåns stråkväg utan äfven bortom Opphem vid det mera afsides liggande Boda vid Åländern, dit båtleden från de större sjöarna gick genom Ämmern. Opphems belägenhet och odlingsbarhet borde ha förefallit äfven stenåldersfolket bättre än Bodas, icke minst på grund af närheten till Stångån. Bronsåldersfynd ha icke gjorts någonstädes i socken. Jernåldersfynd deremot äro många, särskilt vid Eimforsa, som i mitten af 1600-talet var "rätter tingsdag" och antagligen långt derförut varit allmän samlingsplats och alldeles säkert varit omtyckt gräspåls under den tidigare medelåldern. Från jernåldern har Opphem ett otvetydigt minne, resterna af en fornborg på en hög klippa ute på Uddarna, som skjuter ut mellan Långviken vid jernvägsstationen och Ämmerns hufvudbacken. Denna klippa har af ålder kallats Borgehufvud, och det var på grund af namnet som man sökte och fann borgen. Då förekomsten af en försvars- eller skyddsborg, som synbarligen kräft många starka armar till stenvallarnas byggande, torde vittna om, att ett flertal familjer tagit sin tillflykt dit från den närmaste omgifningen, torde också få antagas, att den icke tillkommit i Ubbes tid utan först sedan invid hans hem uppvuxit några andra sådana. Och så kommer man till det antagandet, att Ubbes hem bildades långt före 400-talet af vår tideräkning kanske flera århundraden förut, i bronsålderstid eller tidigare.

ningar

Från antaganden kommer man helt omärkligt in på de rena gissningarnas område. I Storgårdens trädgård, på Mellangårdens forna tomt, finnes, något afskiljd från kanten af den vilda moränen, en kuåle, som på sin sluttning har ett par flyttblock men på sin topp ett par stora stenar, som icke tyckas vara ditförda af isjökelen. Lokalpatrioten dilettanten (?) har förgäfves visat dessa stenar för Dr Schnittger och Lektor O.Krockhaff men icke vunnit någon uppmuntran till gräfningar. Det skulle vara så intressant att med något fog få kalla platsen "Ubbes hög", men Magister Sundelin har såsom geolog yttrat sin åsigt, att naturen icke plägar lägga stenar på det sättet. Och det är icke troligt, att någon ifvrig trädgårdsodlare i Mellangården skulle ha gjort sig besvär att välta stenar på omkring en half ton upp till kullens topp.

hems
gård

Att Opphems by utbildats från Storgården, torde kunna antagas på den grund att denna från urminnes tid haft betydligt högre stångfall än de andra gårdarna i byn, nemligen $25 \frac{1}{3}$ mot Mellangårdens $16 \frac{1}{3}$, Nedergårdens 19 och Småbäck $15 \frac{1}{3}$. Storgårdens företräde kan icke härleda sig derifrån, att den är gammalt frälse och att frälsegareånder tidernas lopp tillskansat sig mera än grannarna, ty Mellangården är också gammalt frälse. Deremot kan företrädet verkligen härleda sig från dess tidigare uppodling. Alldeles oomtvistligt är, att Storgården innehar den bästa boplatsen i byn, just en sådan boplatz som skulle tyckas lockande för en urtida bebyggare, högt öfver sjön men nära till densamma och dess fiske och med utsigt öfver vattnet, som utgjorde kanske enda färdvägen för vän eller fiende. Det bör kanske anmärkas, att i jordeböckerna Nedergården betecknas No.1, Storgården No.2 o.s.v., men detta beror på att numrering skett rättsols efter egornas läge från öster, icke efter rang eller uppkomst.

Emallertid bör det fastslås, att namet Storgården icke är gammalt, lika litet som Mellangården, Nedergården och Småbäck. I de gamla åtkomsthändlingarna förekommer benämningen Storgården först 1707 med icke i domböcker, jordeböcker eller kyrkböcker. Först i Storskifteshändlingarna användes 1784 de fyra hemmansnamnen, hvilka då synes ha kommit i allmänt bruk. Kyrkboken börjar använda den 1787. Jordeboken anför Storgården och Mellangården för första gången 1793. Kort derefter synas namnen ha vunnit erkännande äfven i Häradsrätten. Namnet Storgården har väl börjat användas därför, att hemmanet hade större stångfall, kanske också därför, att den beboddes af den förnämligaste personen i byalaget. Namnen Mellangården Nedergården och Småbäck samt Östergården (1813) och Norrgården (omkring 1830) förklaras af deras läge före 1890-talet, då Mellangården flyttades från sin gamla tomt mellan Storgården och Småbäck. Men dessas lägen voro i äldre tider olika, så tillvida att endast Storgården och Mellangården synas ha behållit sina utgamla platser, under det att de båda skattgårdarna i Storskifteshändlingarna angifvas ha haft sina "forna byggnadstomter" i Törntomten, der grundplaner ännu kunna spåras och träd och örter tyda på tidigare boplats. Man har icke kunnat finna någon antydning om tiden, då dessa forna byggnadstomter öfvergåfvos och den ena skattgården Nedergården, fick sin tomt nere vid sjön och den andre, Småbäck, vid den lilla bäcken väster om Mellangården. Det var väl Småbäck som kallades Lilla Skattgården i domboken 1661 - 62, ty Småbäck var "förmedlat" till 3/4 mantal vid den tiden (och blef omkring 1695 ytterligare förmedlat till 1/2). År 1651 uppbjudes "Skattegå. Ophem", 1660 "Östra Skatteg. i Ophem", utan tvivel identisk med Nedergården (Nuvarande Östergården utskiftades från Nedergården och bebyggdes långt efter 1785. I Riksjordeboken 1571 betecknas de båda frälsehemmanen med blott "Frälselandbor". Påwell i Upphem i mtl, Nils i Upphem i mtl". År 1581 angifvas blott egarnes namn med var sin i a. 1610 års dombok omnämner uppbörd af Månse's gård i Ophem", 1650 år häradsjordebok "Mons i Ophem i mtl", 1670 "Per i Ophem" o. s. v. Häradsjordeboken 1650 omnämner också "Hålstén i Ophem i mtl, förmedlat 1/4 i ewist, Hr Mathias Soops förlänning", 1670 "Nils i Ophem i mtl", 1695 "Ophem i mtl, förmedlat 1/2 i mantal". Vid lagfarten av Storgården 1652 - 54 får den i domboken intet annat namn än "Frälsegården i Ophem i Tjärsta socken, Wälb. Hans Scheiding köpt av Wälb. Nils Persson till Broo" (hvilken senare dock i fastebrevet benämnes "Nils Persson Natt och Dag till Brokind").

Trots dessa sakförhållanden torde beteckningen Storgården få opåtaladt i förevarande redogörelse, liksom släktnamnet Vase begagnas i berättelserna om vår store konung Göstaff Eriksson, ehuru han aldrig skref sig eller af samtiden skrefs med släktnamn.

År 1652 kallar Nils Persson Natt och Dag till Brokind Opphems Storgård "ett mitt arvegodt". Han hade utan tvifvel ärft Brokindsgodset, men Opphems Storgård torde icke ha följt med detta godt, ty även 1612 och 1616 nämnes "Fru Ibba till Langö" såsom innehafvare af frälserätten, och bland innehafvarne af Brokind vid den tiden finnes ingen med namnet Ebba. Derför måste det antagas, att Nils Persson ärft hemmanet icke efter fadern utan efter sin moder Brita Grip, som var dotterdotter af Ebba Liljehök (de historiska anekdoternas "Gref Ebba"), som förmodligen innehade gården på grund af sitt äktenskap med Sten Leijonhufvud. Åren 1581 - 1600 antecknades hemmanet Herr Sten Banér, men sistnämnda år anmärktes tillika inom parantes "Fri Ibbas besvärta frälsegodt". Herr Sten Banér blef just detta år dömd förlustlig lif, ära och godt. Men det var blott sådana godt, som han egde med full eganderätt, hvilka indrogos till kronan, och det var Fru Ebba som gjorde anspråk på hemmanet, icke Gripätten eller Natt och Dag-ätten, från hvilka Sten Banér torde ha förvärfvat Brokindsgodset genom sitt giftermål med Margareta Grip, som dog 1586, hade väl förvärfvat Brokind genom sitt första gifte med Erik Månsson Natt och Dag, hvilken afvled 1563 utan barn. Det är att märka, att af de förverkade godsen Brokind återgick till Natt och Dag-ätten men Opphem återvanns till Leijonhufvud, som dog 1568, var broder till den mördade Svante Stures enka Märta Leijonhufvud, "Kung Märta" således äfven broder till Gustaf 1:ste andra gemål. Men denna Märta Leijonhufvud, "Grefvinnan till Hörningsholm" såsom hon kallas i Riksjordeboken 1881, angifves i denna att vara egare af det andra frälsehemmanet i

i Opphem. Det ser ut som de båda syskonen Sten och Märta Leionhufvud ärft hvar sin frälsehemman i Opphem från sina föräldrar Erik Leionhufvud och Ebba Vase, ovisst från vilkendera. Vasaätten hade arfvegods i Tjärstad socken, ett af dessa Hallstad "Vasaättens arf och eget, donerades 1604 till Christ. von Scheiding". Men det är icke uteslutet, att Erik Leionhufvud ärft de båda hemmarna i Opphem från sin moder Birgitta Natt och Dag, som var dotter till den sorgligt beryktade Måns Bengtsson och styf-dotter till Ermengard Bulow, som förde Brokindsgodset med sig till ätten Natt och Dag. Således kan möjligen Opphem ha hört till Brokind redan innan Nils Persson ärfvde gården.

komst-
ingarna

Den 5 maj 1652 sålde Nils Persson Natt och Dag till Brokind sitt arfvegods till Hans Kristopher von Scheiding till Ättinge "för kontant vigtige riksdaler". Enkan efter denne, Märta ulfsparre af Broxvik, utfärdade den 9 juli 1682 på Köhlbäck en handling, däri hon med sina kära barns ja och minne säljer frälsehemmanet Opphem för 300 riksdaler till Majoren Georg Fredrik Leionburgh och hans fru (Hilma von Scheiding, syster till Hans Kristopher) efter det dessa uppträd och bördat egendomen, då denne af Märta Ulfsparre "för min skulds av betalning" öfverlåtits till sol. Bergie Erikssons barn. I fastebref på samma gård af 21 juni 1709 anföres, att fru Helena von Scheiding i öppet bref, dateradt Hallstad den 13 februari 1692, med sin sol. mans "consensers före dess död" (hon dog på Hallstad den 5 januari 1692) testamenterat, donerat och gifvit detta deras inbördes hela frälsehemman, i Opphem till Lientnanskan Vålborna Fru Märta Leinsteen såsom evärdlig egendom för henne och efterkommande. Detta testebref blef den 19 februari 1693 - således innan Fru Helena von Scheiding aflidit, den 10 maj samma år - af Märta Leinsteens son "Mons. Baltzar Leinsteen uppvisat i Häradesrätten "och" så vida af Rätten confirmeras, som det till Sveriges lag och K. M st Testamentsordning de ao 1686 adressera kan". Men intet omnämnande kan påträffas om anledningen till gifvan, om släktskap legat till grund eller icke. "Mätta Hasebart, sol. Leinsteens bedröfvade enka," såsom hon tecknar sig å en rösttjenslängd år 1696, fortfor intill år 1703 at angifvas såsom egarinna (hon dog den 25 oktober på Hallstad), men enligt ofvannämnd fastebref 1709 hade hon tillåtit sonen, Lient. af Östg. inf. Batzar Christian Leinsteen att genom morgongåfvobref, dateradt Falla 30/8 1699 "uppdraga samma hemman till sin fru Edla Catharina Ulf i morgongåfva. Först 1705 antecknas i 1701 års jordebok (icke 1703 års jordebok) Fru Edla Cath. Ulf såsom egarinna och i sin rusttjänstlängd för 1706 uppgifver denna, jemte sina arfvegods Falla å. fl. i Ydre härad, äfven Opphem 1 mtl frälse "min morgongåfva" af "min sal. man som blifven död i Påland". Enligt fastebrevet 1709 hade Edla Catharina Ulf i "accord och slut" dateradt Falla den 18 juni 1707 afstått sin morgongåfvorätt i hemmanet till sin aflidne mans syster Madam Magdalena Voigt, i Köpenhamn, "endaste bröstarfvingen" efter Mätta Hasebart Leinsteen, hvarefter samma Anna Magdalena Voigt, som under-tecknar handlingen "på min och min Hr mans vägnar", redan nio dagar derefter, den 27 juni 1707, på Hallstad såldes gården för 962 daler 30 äre 19 5/9 pgr silfvermynt till Fru Anna Margareta Schönfelt, systerdotter till testamentsgifvarinnan Helena von Scheiding och enka efter Mathias Gyllentrast samt från 1706 vårdarinna af sina föräldralösa dotterbarn Engelcrona, som voro hennes enda arfingar. Vid Anna Margareta Schönfelt - Gyllentrasts död den 15 april 1713 synes fastigheten efter henne ha blifvit så fördelade, att Opphems Storgård, jemte andra gårdar, tillföll Göran Fredrik Engelcrona född 1699, död 1744. Dennes son Kernetten Göran Fredrik Engelcrona, 1741 - 1812, efterlämnade, vid sin död 1 januari 1812, gården till sonen Christoffer Fredrik Engelcrona, 1808 - 1827. Den sistnämndes moder Gustafva Herietta Sabelfelt, som dog den 5 april 1813 blef omgift med dåvarande Kaptenen vid Vestgöta Infanteri Gustaf Bennich, erhöi gården i arf efter sonen vid dennes död den 17 september 1827. Genom salubref den 26 november 1839 afträdde dåvarande Majoren Gustaf Bennich och hans fru Gustafva Herietta Sabelfelt egendomen för 18000 riksdaler banco till Kronolänsmannen Pedro Adolf Dahlstedt. Och den 27 juli 1844 sålde Dahlstedt densamma för 19000 riksdaler banco till dåvarande underlöjtnanten Gustaf Alexander Mzuritz Ehrenborg, hvilken samma år tillköpte 41/100 mantal i kronoskatteangementshemmanet Opphems Nedergård. Vid G.A.M. Ehrenborgs död den 28 juni 1887 öfvergick egende-

-rätten till hela fastigheten, 1 41/100 mantal, till enkan Disa Göthilda Hagelstein genom att den afvlidne utfärdat testamente, som gillats och underskrifvits af samtliga barnen.

Sedan sistnämnda egarinna aflidit den 26 april 1900, utlöste Helge Gustaf Ehrenborg sina syskon genom köpehandling den 2 augusti 1902.

Den 15 september 1909 förvärfvade brodern Harald Thorgny Ehrenborg från honom hela fastigheten för 54000 kronor.

Något landshistoriskt märke är icke fästadt vid Opphem, om man icke såsom sådant vill räkna, att Storgården under åren 1581 - 1600 egdes eller innehades af Herr Sten Banér, som sistnämnda år halshöggs på Linköpings torg. (Grangården Mellangården innehades då af Thuve Thuvesson Bjeke, som undergick samma öde). Hur länge gården varit i frälsemäns ägo, är ovisst men det är ~~maximalt~~ antagligt, att den icke varit bebodd af egaren förr än i slutet af 1600-talet. I en anteckning påtagliggjord af vederbörande domhufvande, på bördeköpehandlingen 1682, kallas den "fogdegården", hvilket torde betyda, att den varit bebodd af en förvaltare, åtminstone vid den tiden, då arrendet, som helt visst utgjordes i varor, insamlades. G.F. Leijonburg och hans hustru Helena von Scheiding hade sitt hemvist på säteriet Hallstad. Men sedan Fru Mätta Leijonsten blifvit egarinna, torde hon hafva bott på gården. Bland kyrkbokens anteckningar om faddrar vid barndop förekommer hennes namn på ett ställe 1696 såsom "nådig frun på Opphem och Balt. Fred. Leijonsten". Emellertid dog hon 1703 på Hallstad och torde helt och hållet ha öfverlämnat Opphem till sonens fru Edla Cathrina Ulff, som utan tvifvel föredrog att bo på sin sätergård Falla. Denna sistnämnda har lemmat gården på arrende till "Länsman Carl Starberg", som 12 eller 13 år bebodde och brukade gården, hvarom vitnar en kaga husesynshandling af 11 juni 1720, efter hans afflyttning.

Sistnämnda år blef Georg Fredrik Engelcrona myndig, och derefter synas han, hans son och sonson oafbrutet ha haft sitt hem på Opphem intill 1827, då ätten utgick. I husesynshandlingen upptages blott den byggning Starberg bebott. Måttet på denna passar in på den nuvarande flygeln, 27 alnar lång och 11 bred, liksom inredningen kan identifieras. Men mangården har en efter allt utseende äldre byggning. Den nuvarande hufvudbyggningen, som intill 1830-talet var af samma längd som den af Starberg bebodda men af anseeligare bredd, 14 alnar. Att döma af byggnadssättet, gröfre tillyxade knutfogar och långt sämre stenfot än under flygeln, är denna byggning många år äldre. Det torde icke vara för djärft att antaga, att det var just på denna hufvudbyggning de högaristokratiska egarnes fogdar på 1500 och 1600-talet insamlade afraden och att till och med "Nådig frun på Opphem" på 1690-talet bebott densamma under någon tid. I salsväggen mot förstugan hittades vid reparationen 1910 instucket i en spricka i timret, ett kopparmynt "F.R.S. 1720". Det är sannolikt, att Georg Fredrik Engelcrona efter sitt tillträde, måhända vid sitt giftermål 1726, anställt reparation af sin anseeligare byggning, som erbjöd rymligare bostad än flygeln. Men sådan reparation han gjort, om han gjort den, var dömd att leda till misräkning, liksom påbyggnaden 1830 och reparationen på 1840-talet, ty byggningen var uppförd på alltför klen grundval, likt de flest träbyggnader på den tiden. Visst är, att 1762 var familjens samlingsrum det sydvestra i flygeln, ty på den glasruta i dess vestra fönster, hvilka först 1910 uttogs för att förvaras, står inristadt "Christopern Matern bin hir geusen den 14 mars Ao 1762" en gäst som väl icke besökt flygeln, om icke värdfolket vistades der. Och visst är, enligt meddelar af Generaltulldirektören Axel Bennich, som föddes och tillbragte sin ungdom på Opphem, att detta rum, sedan kalladt "Stora Köket", var familjens samlingsrum till 1830-talet.

I hvarje fall har Opphems Storgård från 1720 nära 200 år varit ett hem, ett kärt hem för många generationer af landtjunkare, som också, om icke alla, gjort sina insatser i rikets tjänst. Här gifte sig Göran Fredrik Engelcrona 1726 med Beata Sophia Borgner, som då fick i morgongåfva säteri Åsarp i ~~riket~~ Vicken- och här på Opphem föddes senare deras barn. Älste sonen, Samuel, Ephraim, 1727 - 82, som blef ryttmästare vid Östgöta kavalleri, bodde på Åsarp. Den yngre sonen, sedermera Carnetter Göran Fredrik, 1741 - 1812, som blef 3 år gammal vid faderns död 1744, bodde på Opphem hela sitt lif, ehuru han efter hand blef egare efvén af halfva säteriet Hallstad och tre fjerdedelar af säteriet Åsarp. Och hans moder förenämnda Beata Sophia Bergner, som hade morgongåfvorätt till hela sistnämnda säteri, torde ha

föredragt Opphem, der hon dog 1779 (82 år gammal). Från anteckningar i kyrkboken kan man sluta sig till, att dennes närmanste anhöriga också haft sitt hem härstäde ty 1732 vigdes Hedvig Christina Bergner från Opphem, med pastoratets komminister och 1733 begrafdes Inspecteuren öfver Spensiska godset Håkan Bergner från Opphem, 59 år och 3 mån gammal. Här dog äfven, år 1782, "Wälb. Fru Engelcrona i Opphem, 40 år, tvinsat", utan tvifvel identisk med Beata Sophia Engelcroha d.y., som föddes här 1738 och 1763 gifte sig med kvartermästaren Martin Bangel men blef skild från denne 1766 på grund af hans otrohet.

En georg Fredrik dynasti har rådt öfver gårdens öden mer än ett sekel, med obetydlig afbrott. Från Georg Fredrik Leionburg hafva hans båda dopnamn nedstigit till hans hustrus systerdotterdotters son, som föddes på just Hallstad, sju år efter hans dö Georg Fredrik Engelcronas äldre broder Ephraim, 1697 - 1717, och den yngste Samuel 1702 - 1750, fingo dopnamn från fädernesidan, men den mellersta fick bli bärare af den vördnad, som lefvde kvar efter den gamla krigaren, hvilken på sin tid ratades af den dryga von Scheidingska ätten, på den grund att han hade det felet att icke ha ärft sin adliga sköld. Engelcronorna på Opphem synes icke ha haft någon dragning till ätten von Scheiding, ty mellan de båda ätterna finnes ingen gemensamhet i dopnamn. Förklaringen kan sökas däri, att von Scheidingarna skördat sina lagrar mestadels i fredliga, lukrativa men mindre ärorika befattningar, då deremot Engelcronorna hade sina viktigaste, dystra men oförgätliga, minnen från Carl XII:s krigstråt och räknade sig till heders, att Öfverstelöjtnanten på Hallstad varit i fält med Carl Xde och XI te.

I Tjärstads kyrkbook står att läsa: "1706 (X is) 13, Wälborna frun på Halstad Fru Agneta Christina Gyllenrast, i 12 år gift med sal. Capitenen Wälb. Samuel Ängelcrona, hvilken i april månad innevarande år blef sotdöd i påland och där begravven men bleff den 22 juni här genom bref kunnigt. Sedan har sal. frun icke någon glad dag. Med sin herre aflät 4 stycken barn, Ephraim, Georg Fredrich, Samuel, den fadern aldrig såg eller hans fader, Anna Margaretha. För dessa stackars barn, som salig fru moder ej veta sörja, skall nu mormodern vara moder, hvilken öfer 8 års t sin salig man mist och har 3 söner, hvilka i detta Pälmska kriget äro döda, och en dotter där till hemma. Så är Gyllentrastfamiljen utgången i den andra leden, men i dess ställoe komma Ängelcronor. Salig frun var i sitt 30 år. Der fyra barnen miste snart äfven mormödern, som 1706 flyttade från sitt säteri Åserum i Nykils socken till Hallstad för deras skull. Hon dog 1713. Det är icke känt, hur de minderåriga vårdades derefter. Den eldste Ephraim dog vid 20 års ålder såsom kvartermästare vid Östgöta kavalleri, Samuel tog Hallstad i besittning, Anna Margareta blef gift reda 1713 med Auditören Härads höfving J. Kock (död 1730) och sedan med Kyrkoherden P. Schenberg i Nykil, Georg Fredrik bosatte sig på Opphem. Engelcronornas tid hade kommit, och den varade ju rätt länge, ända till 1827. Men den gren af familjen, som fick sitt hem på Hallstad, tycks icke ha förkofrat sig. Då den utgick på manssidan 1760 med Cornetten Samuel Engelcrona d.y., hade arvet från 1713 smält tillsammans så, att bouppteckningen icke utvisar annan fastighet än halfva säteriet Hallstad och en behållning af blott 14099.34.4 riksdaler banco och bouppteckningen 1827 en behållning af 13426.14.0 riksdaler banco, icke obetydliga belopp efter den tidens förhållanden. Opphems Storgård hade i dessa bouppteckningar värderats till blott 4000 i den förra, i den senare till 5760 riksdaler banco, men såldes 1839 för 1800 i samma mynt.

Bröderna Georg Fredrik och Samuel Engelcrona ha undertecknat sockenstämmoprotokollen och ofta deltagit i Ortsangelägenheterna, men deras anseende och inflytande inom socknen torde ha vida öfverträffats af de förnämligare egara af Schedevi, Spens och Vxrangel.

ten
Fredrik
rona
1812

Under Georg Fredrik den yngres omyndighetstid synes gården ha blifvit skött af Inspektör Engedal och brukarne Jöns och Lars. Hans uppfostran försumrades icke, att döma af en skriföfning med hans underskrift år 1756, då han var 15, der han tillag "nulla dies sine linea", men hvarken han eller någon annan Engelcrona har varit in skrifven i Östgöta nation i Uppsala. Hans stil och namnteckning vitna om öfverklas men hans litterära intressen torde icke ha tilltagit med åren, ty ~~han~~ i bouppteckningen 1812 uppföres under rubriker Böcker, blott "1 bibel i octav, Tissats Läkarébok, Hjortbergs do för boskap och Brokmans beskrifning öfver Östergötland" samt under Diverse (på vinden) "1 gammal lagbok och 1 do psalmbok".

Men han har tagit en aktad ställning i socknen och bland ståndsoersoner i länet, hvarom vitna rester af bref som han mottagit, men som tyvärr använts att bekläda väggarna. Han tituleras i bref "Kongl. Mej:ts Trotjänare och Cornett", Såsom förut nämndt, har han mottagit besök på Opphem 1762, hans myndighetsår, af Christopern Matern, förmodligen någon bekant från militärtjenstgöringen - som för öfrigt icke utmärker sig för svensk eller tysk artografi men otvifvelaktigt egde en juvel och tillräckligt sjelfkänsla att söka lemna ett outplånligt minne. Geörg Fredrik d.y. torde ha planterat större delen af de fruktträd, som påtagligen sära sekelgamla kvarstodo i trädgården ända till 1850 och 60-talen. Hans syllelsättning kan man föreställa sig om från de många affärsbrefven, troligen blott en ringa del af alla han mottagit, från ett synnerligen roligt skrifvet blad ur en räkenskapsbok samt i de i bouppteckningen uppförda skjutgevären, 14 stycken (af hvilka dock åtskilliga testamentrats från brodern ryttmästaren), fiskredskapeh, 5 hästar och 13 åkdon. Han deltog i alla sammanträden för storskiftet 1784 och 85 och vidhöll då, att Storgården skulle få behålla sitt större stångfall. Gården fick också sig tillmätt i det hela 662 tunnland mot Nedergården 492, Mellangården 440 och Småbäck 412. Så nu kan utronas har han icke företagit någon större förändring på egendomen eller dess byggnader utan har nöjt sig med ett lungt lif under flygelns tak, begagnade den anseeligare mangårdsbyggnaden såsom gäststuga och köksbyggnad. Anreps ättartaflor liksom kyrkboken, utvisa endast ett gifte, 1802, med Gustafva Henrietta Sabelfelt, som var född 1785 och således blott 17 år gammal, 44 år yngre än mannen. I detta äktenskap föddes två barn, af hvilka endast en son öfverlefde fadern.

1827
Christoffer Fredrik Engelcrons sista bäraren af slägtnamnet, hade vid faderns död icke fyllt fyra år. Han hade till förmyndare morbrodern majoren A. Sabelfelt, sedan bataljonsadjutanten G. Bergengren, hans kusin på fädernet. Traditionen vill veta, att han varit så föga begåvad, att han "icke kunde studera". Bouppteckningen efter honom, 1827, upptager, jemte fastigheterna och kläder, 3 gevär och några verktyg. Bland gamla papper har påträffats ett litet ej illa skrifvet bref af följande innehåll: "Wälborne Herr Fritz Engelcrona, Opphem. - Stockh. d. 13 maj 1825. - min utkorade fästman, - Jag längtas äfven att få göra bekantskap, ty på beskrifning är ni en god och beskedlig gosse, låt mig här om skriftligen ef Er egen hand blifva försäkrad så jag alltifan kan teckna mig för - uppriktigaste vän Fredrik B ...?".

1844
Den 5 februari 1813 vigdes "Hr Capitain Gust. Bennich samt Fru Gust. Engelerona född Sabelfelt". Hon läser ha fått sin ungdoms dröm förverkligad. Gustaf Bennich var född 1779 och således blott sex år äldre än bruden. Sex söner föddes åren 1816 - 1825. Af de fyra, som nådde myndig ålder, är Nils Axel Gustafsson, född den 31 oktober 1817, en bemärkt man i Sveriges politiska historia, adlad 1864. Denne hade kära minnen från sitt barndomshem. Den hurtige fadern, som med gladt mod deltagit fälttåget i Pommern 1808 - 9 och i drabbningarna vid Grossberan, Dennewitz och Leipzig, förstod också att sprida trefnad och glädje i hemmet. Så länge styvsonen Fritz lefde, torde icke några större förändringar ha skett vid Opphem, men efter dennes död 1827 började en omvandling. De uppväxande sönerna kräfde väl större utrymme, isynnerhet som deras morbroder Löjtnat Sabelfelt synes ha ständigt vistat i hemmet. Hufvudbyggnaden reparerades och tillbyggdes, den förlängdes åt norr och påbyggdes med frontispisar åt båda sidorna, i hvilka och i södra gafveln inreddes nya rum. Södra gafvelrummet togs i besittning af Majoren, det lilla rummet vester om köket blef majorskans sängkammare, de fyra sönerna fingo disponera de två östra rummen i flygeln, och Löjtnant Sabelfelt mellankammaren. Storgården fick ett mera herregårdsliknande utseende. Gästerna torde ha varit många, gern gamla officerskamrater. År 1836 frantog sig majoren, jemte en andra svåger, Ryttmästaren eller Majoren Sabelfelt, Major Friherre Frijendorff på Viksholm och Kapten A-G. Pauli på Stjernevik, att inrätta en snusfabrik, som byggdes vid nordöstra sidan af trädgårdstomten och till vilkens föreståndare tillkallades en gammal krigare, förre husaren Johannes Lång, som under tyska fälttåget varit inqvarterad ett års tid vid en snusfabrik i Tyskland. Men allt gick ej efter beräkning, eller antagligen hade beräkning saknats. Genom köpekontrakt den 21 september 1839 (salubref den 26 november) sålde Opphems Storgård till Kronolänsmannen Pedre Adolf Dahlstedt för 18000 riksdaler på

Denna köpte äfven inventarierna, för 2666 rdr banco, Snusfabrikens drift nedlade 1840, och husaren Lång fick bygga åt sig en stuga, som förut stått såsom smedja på berget vid Törntomten. Denna stuga, Östantorp, öster om Storgårdens tomt bebos än (1916) af Långs dotter, Sara Vegman, född 1832, (död 1916). Det är denna Sara Veg som lemnat större delen af de traditionella uppgifterna, hvilka dock delvis ha sitt ursprung från Generaltulldirektören Bennich muntliga, tyvärr bortbleknade meddelanden.

Majoren hade förbehållit sig rätt att kvarbo i den byggnad han omskapat och stannade i densamma till 1845. Han flyttade derifrån till Tomestorp nära Kisa men upphörde aldrig att visa sin förkärlek för det ställe, der han hatt sitt hem så många år. Fram på högsommaren när man alltid viss om ett besök. Det hände mer en gång, att i tidiga morgonen, då dörrarna öppnades, Majoren befanns sittande på en bänk uppe i "Stora Asken", i vinkeln mellan byggnaderna. Efter den tidens smak hade trädgården en mängd sittplatser, Syrenbersån, som "gossarna Bennich" planterat, Lusthuset ofvanom "ink-källan", som den byggt, Häggbersån, Hasselbersån, men det bästa ansågs vara sittplatserna uppe i stora asken, i linden vid inkörsgården, i ek längre bort i trädgården försedda med golf och bänkar med ryggstöd samt trappa eller åtminstone stege från marken. De "Farbror Bennich" blifvit upptäckt der upphälsades han med jubel och fördes in till frukost. Han yttrade: "De här är ett godt ställe". Den mångbereste mannen satte en ära i att vara östgöte och att i lämplig omgivning tala landsmålet, men han gjorde det med den omisskännelige herrenahens intonation, ungefär så som man ännu kan få höra från en och annan skåning. Barnen på Opphem, hvilka vid den tiden noga vaktades inom högsvenskans område, kändes strö sympati för Farbror Bennich landsmål, ty de var olydiga nog att i de muntra lekarna med böndernas och arbetarnas barn tala uteslutande samma mål, och det är icke utan att den starka sympatien räcker än för en af dem som voro med. Den höga ovanligt kraftiga gestalten höll sig oböjd in i sena ålderdomen. Han dog 1857, tio år efter majorkkan.

I något senare tider blef det också högtid, när hans son Generaltulldirektören Axel Bennich besökte sitt barndomshem. Hans öga tårades vid anblicken af de otaliga minnesföremål, hvilka reparationer och nybyggnader och tidens tand i stort sett lemnat oberörda. Nedanför södra gaveln stod, ännu till pågra år efter hans bortgång, "Axels appel", ekarna och de mossbelupna flyttblocken stodo lika ärevärdiga som förr, sjön glittarde i salen alldeles så som i hans barndom. Hur vekt ljudet af hans stämma ännu, då han 80-årig talade om detta hem, hvilket hans trögna samhällsnyttiga arbete hindrat honom att besöka så ofta han skulle önskat. Opphem var ofta på tal såväl i hans Stockholms hem som, särskildt, under långa inspektionsresor till rikets tullstationen, då han fört med sig resesekreterare en af Opphemssönerna som var tyvärr, så litet begåfvad med sekreterareläggning, att han icke gjorde, såsom han bort, anteckningar, hvilka nu skulle varit ovärderliga. Ehuru ingen Genealogislägtskap ådalagts, använde han någon gång ordet "släkten" om de yngre Ehrenborgar. Hade han icke rätt? De voro moder Opphems barn liksom han. Han gick ur tiden 1904. Hans yngre bröder Oscar och Vilhelm besökte också Opphem. På Skänkbordet i salen står alltifrån 1879-talet en kaffekanna af sølver med påskrift: "Gustaf och Disa Ehrenborg. Ett ringa minne af Eder gästfrihet och hjertliga välvilja å det oförgätliga Opphem, vännen O.B".

P.A. Dahlstedt sålde snart den nyförvärfvade gården, som han icke sjelft bebott och som intill 1846 innehades på arrende af Madam Hjellberg från Täffelstad, boend i flygeln. Den 27 juli 1844 ingick hon köpekontrakt med den 23-årige löjtnanten vid 1 sta Lifgrenadjärregementet Gustaf Alexander Mauritz Ehrenborg (1820 - 1887), hvarigenom denne förvärfvade eganderätten för 19000 riksdaler banco. Samma år till köptes de två hemmansdelarna af Nedergården, som lågo vid sjön, hvarigenom den nye egaren kom i besittning af hela stranden i sjön Ämmern från gränsen mot Schedevi mot Kycklingudden, der Östergårdens ägor vidtaga, och äfven Kedön och Hjerpön blef innförlifvade med Storgården. Ehrenborg hade då flera år studerat lantbruk, både teoretiskt i den litteratur han tidigt förskaffat sig och praktiskt hos sin kusin Löjtnant Gottfrid von Feilitzen på Vargsäter. Nu valde han ett eget arbetsfält i Opphem. Han var väl knappt medveten om, att han i möderneled härstammade från forn

egaren. Någon tradition om detta förhållande torde icke ha funnits, och då hade man icke tillgång på tryckta ättartafvor. Men hvem vet, om icke släktbandet varit med och hjälpt till att föra honom utefter den sekler långa rättråden till bortglömda hemmanet, som lemnat bidrag till förfäders uppehälle. Den fjärrsträckta anknytninge är visserligen icke bevisande, men hvarje fall har den ditt lilla värde för fantasi. Nedergården togs i eget bruk kort efter köpet, men arrendet på Storgården fick löpa sin tid ut. Under de första åren bedrefvos omfattande reparationer och nybyggnader. Den nye egaren inflyttade i Storgården med sin unga fru Disa Hagelstein (1826 - 1900) i maj 1846, kort efter bröllopet, som stod i Carlskrona den 9 maj. Dessförinn hade fullbördats reparation af hufvudbyggningen, som nu blef brädbeklädd och hvitfärgad efter att förut ha varit rödmålad. Beklagligtvis lades icke ny fast grund under byggningen, som fortfarit att sjunka, fast icke så fullt så hastigt som i de första skedena efter dess tillkomst, leran hade blifvit något fastare tillpackat under stenfoten, men motståndskraftig var den icke, hvilket man sedan fick erfaras. Flygeln förbättrades också, uthusen, om hvilka mera framdeles, hade ditills legat vid östra sidan af gårdsplanen. De blefvo alla nedbrutna, sedan ny ladugård uppförts nedom "Berget". Tyvärr befanns det, att man missräknat sig i ett viktigt afseende. Utsigten från gården längs sjön bortåt Söderö skulle bli öppen, men när de gamla husen voro borta, befanns den nya logen så hög, att sjön icke syntes åt det hållet mera än förut, icke ens den aflägsna horisonten. Nedergårdens ena stuga och båda ladugårdar bortskaffades. Snusfabriken flyttades för att begagnas till spannmålsbod. Bränneriet nedbröts - hvaremot grannen i Mellangården fortsatte att bränna brännvin, intill Storgårdens trädgård, så länge lagen det tillät. Kyodlingar före togs såväl för hufvudgårdens räkning som vid skogstorpen. "Löjtnanten" tog afsked 1849 och egnade sig derefter helt och hållet åt landthushållning. Han arbetade sedan hela sitt lif för en allt rationellare åkerbruksdrift, blef också den närmaste traktens föregångsman i användandet af bättre jordbruksreskap, cirkulationsbruk, odling af foderväxter, täckdikning m.m. Opphem låg långt bort i skogsbygden. Kultur hade ännu icke kommit så långt, att de farliga vilda djuren utrotats. Ännu 1885 kommo vargar in till ladugårdshuset. Det var visserligen sista gången, men minnet af deras hemska tjut som väckte fasa i barnkammaren, har icke hunnit alldeles bort blekna. Vägen till Linköping är fyra ny-mil lång, och svåra backar hämmade trafiken men i början af 1850-talet blef vägen betydligt förbättrad. Än bättre blefvo kommunikationerna genom de stora Kindasjöarnas sänkning 1859 - 60 och Stångåns kanalseri så att ångbåt kunde gå från Åsunden till Stora Rengen och ännu några ända till Linköping och vidare. Ämmerns yta hade sänkts omkring två meter, och de stora kärrängarna kring Opphem blefvo torrlagda, hvilket ledde till stora arbeten med odlingar äfven under 1860-talet. Under denna egare förökades åkerarealen så mycket, att vid laga skiftet 1890 Storgården och Nedergården fingo sig tillmätt fem gången mera än de hade hundra år förut. Förvärfvet af stranden hade afgörande betydelse. De stora framstegen genom denne egare kunna ej nog uppskattas, och det mesta som efter honom gjorts har skett till fullföljande af de riktlinjer han påbörjat. Men alla de omtydda förbättringarna orsakade, att han vid slutet af sin lefnad icke befann sig i så goda ekonomiska förhållanden, som då han tog egendomen omhand. Vinsten på alla nyodlingarna blef mindre än beräknadt på grund af priset på spannmålsmarknaden, hvilket alltifrån 1850-talet fortgick under flera årtionden och förorsakade stora svårigheter för alla Sveriges landtbrukare. Och en talrik barnskara ll stycken, af vilka 6 nådde mogen ålder, kräfde stigande utgifter. Lyckligtvis kunde han, sedan kommunikationerna blifvit lättare, på de senare åren tillgodogöra sig icke obetydligt af sina skogstillgångar, ehuru han alltid beklagade nödvändigheten att tillgripa det växande kapitalet på utmarknaden. Egendomen blef honom allt kärare till det sista. Han dog 1887.

1900

Efter hans död öfverlämnade Disa Ehrenbogg snart skötseln af egendomen, utom skogen, till en arrendator, och att sedan har den varit utarrenderad. Hon bodde mestadels på Opphem men tillbragte de senaste vintrarna i Norrköping, der hon dog å 1900. Under hennes tid, omkring 1890, skedde laga skifte på Opphems byalag. Storgårdens tomt och byggnader, liksom Nedergårdens, förblefvo orubbade genom detta skifte, men de dryga kostnaderna, för egendomens del öfver 12000 kronor, medförde

föga vinst. En stor vinst var dock, att granngården, Mellangården, utflyttades och att dennes gamla tomt lades till Storgårdens trädgård, hvilken härigenom fick en betydande utvidgning åt väster. Den allra största förbättringen i egendomens trafik förhållanden, anläggningen af Östra Central-jernvägen, med station delvis på egendomens område, fick hon icke upplefva. Icke heller anläggningen af den nya vägen åt Tjärstads kyrka, som gjorde afståndet dit hälften kortare.

otter

Här bör omnämnas en person, som lemnat ett kärt minne för medlemmarna af hemmet under senare hälften af 1800-talet. Trotjenarinnan Brita Carlsdotten från Vissefjärda socken i Småland hade vid unga år kommit i Tjenst hos Hofjägmästare Hagelstein och hans fru Charlotta Sundevall och varit alla deras barns vårdarinna. Hon följde Disa Ehrenborg till det nya hemmet 1846 och växte under vården af alla denna barn tillsammans med familjen och hemmet, så att hon blef en oundärlig vän. Då hon 87-årig dog år 1901, året efter matmodern, hade hon haft sitt hem på Opphem mer än 50 år. Hon har fått sitt hvilorum på familjens grafplats på Tjärstads kyrkogård.

1909

Efter år 1900 egdes gården af de sex kvarlevande syskonen intill 1902, då Helg Gustaf Ehrenborg utlöste de andra och dessutom betalade för den mogna skogen (omkring 3200 träd) 48000 kronor, hvilka tillräknades de tre systrarna. Endera eller båda yngre systrarna Astrid och Hildur, af hvilka den förra afled genom olyckshändelse 1903, qvarbodde vanligen på Opphem ända till 1910, då brodern Harald, hemflyttade från England, med sina barn tog det i besittning efter att ha förvärfvat eganderätten 1909. Den äldsta system Enkeprostinnan Alfhild Hannerz med sina barn bebor på somrarna en af de gamla mellangårdsstyggorna i trädgården.

1909

Det var den 15 september det senare egareskiftet försiggick. Redan i början af november började grundläggningen till den nya ladugårds- och logbyggnaden. På våren 1910 nedbrötos de på 1840-talet uppförda ladugårdshusen, och på hösten var det nya färdigt att användas. Spannmåls och vagn-boden uppfördes samtidigt. Den äldre ladugårdsfyrkanten nedom berget omdanades till köksträdgård. Utsigten längs sjön, som skymdes af uthus 200 år, var äntligen fri. Den äldre spannmålsboden, f.d. snusfabriken, nedrefs, och virket användes till tvätthuset vid sjön. Moränen med dess flyttblock, som förut sträckt sig in på ladugården, utjemnades. Alla deltog i arbetet såväl egaren som hans söner Rolf och Sigurd samt systerdönerna Hannerz. Sedan de unga begifvit sig till sina skolarbeten i Linköpings läroverk, börjades arbetet med hufvudbyggnaden i augusti 1910, och detta fullbordades under vinterns lopp, så att man kunde flytta in till sommaren 1911.

BYGG-
1911

Ny stensockel af stora utkilade block lades under hela byggnaden - sedermera också under flygeln - men icke på bara leran utan på en djupt dergräfd bottengrund af stenflis. De gamla timmerväggarna rätades upp. Två vindskupor byggdes, en på vardera sidan om vestra frontispisen, för att få fönster i öfre förstugorna. Nedervåningens tak höjdes, så att den ursprungliga bindstocken blef synlig, qvarliggande på samma plats, med urholkningen för stoppen till forna tiders torftak. Alla tre skorstenarna ombyggdes nedifrån marken på bärkraftig grund. Källaren cemerades helt och hållet, äfven taket, och trappnedgång inrättades till densamma vid salsdörren. Dittills hade källaren varit tillgänglig eddast genom dörren på södra gafveln. Nya rum inreddes, såväl Sigurds rum i vestra frontispisen, hvilket förut varit belamrat med grofva murpipor och beganats till förrådsrum, som ock i det Bennichska tillbygget der Brita fick proportioner och der den öppna vinden omdanades till boningsrum, handkammare och en stor förstuga. Under arbetena fick egaren med sitt vinterhushåll på i den ena af stugorna i trädgården. På sommaren 1911 omdanades den gamla potatiskällaren i nya trädgården till fruktkällare efter Direktör Rudolf Abelins föreskrifter.

Redan den 20 september 1909 gjorde vår största aukoritet i trädgårdskonst, Abel sitt första besök. Efter hans anvisningar gjordes uthuggningar i trädgården för att skaffa luft och ljus och sigter åt sjösidan. Nere på sjöstränderna bortrensades all den risiga skog, som uppvuxit på den 1860 törrlagda, fast sankt sjöbotten, hvilken

nu efterhand öfvergår till grön ängsmark. Han förskaffade omkring 400 ädla fruktträd, och nu har trädgården omkring 600 sådana, inberäknat ett handratal äldre.

10 Det bör antecknas, att äfven en annan af landets mest bemärkta konstnärer, arkitekten Intendenten I.G.Clason, godhetsfullt lemnat råd vid den gamla byggningen reparation och till och med besökt densamma, då arbetena pågingo. Det är med hans gillande de grofva bjelkarna i salens tak gjorts synliga och panelen mellan desamma liksom takpanelen i nästan alla andra rum, blott hvitkalkats i stället för att åter beklädas med papper, och det efter hans råd den öppna eldstaden i bibliotekstummets konstruerats - allt ledande till största trefnad och belåtenhet för invånarna. Spiseln blef en efterbildning, till form och färger, efter den kanske 300-åriga, som man fann öfvermurad i salen.

För öfvrigt leddes hela arbetet med byggningen af Ladugårdsbyggmästaren Gustaf Karlsson från Löningehult i Horns socken, och man har goda skäl att prisa hans duglighet.

Nybyggnaderna och reparationerna, vid hufvudgården och torpställen, inberäknadt landningsbryggan vid Nedergården, har kräft en kostnad af öfver 40000 kronor, och omdaningar i trädgård, åker och skog har kostat ytterligare 10000.

Efter den senaste stora skogsafverkningen har - genom afverkaren, såsom lag föreskrifver - större delen af den kalhuggna marken blifvit besädd eller planterad med barrträd, deribland äfven lärkträd. (De äldre lärkträden planterades på 1870-talet. Och torpen Gröndalen och Bergsäter samt lägenheten Lindberget hafva lagts till skogsmarken, hvarvid gärdsgårdarna borttagits. Kulleäng och Kedön, hvilken sistnämnda efter sjösänkningen upphört att vara helt och hållet kringfluten, omdanas till verkliga ängar. Fast körväg har anlagts både till Kedön och Uddarna på den från sjön nyvunna marken. Derjemte ha nya vägar byggts genom moras och snår till Nybygge förbi Kullegölen och till Källstugan och Kulleäng. På grund af markförhållandena har Storgårdens skog icke förut varit tillgänglig med åkdon annat än vintertid.

Om hufvudbyggningens tillkomst finnes ingen anteckning eller tradition, men från de dagliga iakttagelser och anteckningar, som gjordes vid dess reparation 1910 - 11, framgår följande:

Den är uppförd af liggande kärntimmer, ursprungligen 27 alnar lång och 14 alnar bred. Tvärväggarnas stockar äro hela men långväggarnas skarvade. Vestra långväggens syll består af två mycket grofva granbjelkar, som sammanfogats på väggens mitt. Grundvalen bestod af en rad mindre stenar på östra sidan och norra gafveln, på vestra långsidan och södra gafveln, der markens sluttning åt vester och söder gjorde den nödvändigt, af större oarbetade stenar, som, jemte ett par jordfasta stenar bildade en försvarligt byggd stenfot, men allt på bara leran utan bottengrund. Ovanpå denna grundval hade lagt en tjock betäckning af näfver under syllarna, hvemot bollsterstockarna under golven lågo på marken utan skyddande mellanlag. Taket hade sitt stöd på dels tvärväggarnas rösten dels en stolpe i byggningens medelpunkt, hvilken stolpe hvilade i en raktangulär urholkning (ännu befintlig) på den bindbjelke, som sammanhöll, och ännu sammanhåller, långväggarna på midten. Yttertaget bestod, liksom på forna tiders prästgårdar, af torf på ett tjockt lager av björknäver. På östra långväggens mitt upphöggs ingång och på norra gafveln en något mindre sådan till köket. Byggningen indelades i tre olikstora delar: en större sal i midten med en 14 alnar bred förstuga lika lång som salen, Byggningens södra ände upptogs af ett enda stort rum från långvägg till långvägg, den norra enden af kök, hvaraf dock afbalkat med timmer, en mindre kammare i vester. Alla dörröppningar och hak i fogningarna, såväl knutarnas som andra, hade åstadkommits med yxa eller bils, och stockarna voro icke fullt slätskrädda, hvarken på yttersidan eller innersidan. På hvar sin sida om väggen mellan dalen och köket murades den förras öppna eldstad och det senares här och bakugn. Den lilla kammaren vid köket fick möjligen egen eldstad, men det stora södra rummet torde icke ha fått någon sådan från början, ty under detsamma hade inretts en stor, fast byggd, källare som sträckte sig från ett par alnar under salsgolvet. Denna källare vir icke fullt lika bred som byggningen, men dess tak kunde icke bära en eldstad med skorsten. Såväl detta stora rum som källaren torde ha varit till afrodsmagasin. Det synes heller icke ha haft bättre utrustning eller tillsyn än som tillkom uthusen, ty under lång tid antagligen tidigare stadium har denna del af byggningen lidit af starka takdropp, hvarigenom golfvets bolsterstockar och

underlag till och med östra (lång)-väggen blifvit skadade. Nedgång till källaren hade gjorts midt mellan hufvudingången och östra väggens södra ände, med en låg dörr, som gick på trääprintar, den ene inborrad i stentröskeln, den andra i undersidan af syller - som der bestod af en kortare ekstock.

Den bristfälliga grundvalen och den grofva tillyxningen af timret vitna om byggnads höga ålder. Den härstammar icke från ryggåsstugornas tid, ty den ofta nämnda bindbjelken har alltid, intill närvarande tid, haft tak under sig, den är icke svärtad såsom alla de andra gamla takbjelkarna, och något spår af stampadt lergoiff har ej påträffats utom i källaren. Man torde kunna förlägga dess uppförande till 1500-talet eller senast i början af 1600-talet och till en tid, då hemmanets egare icke kunde haft någon tanke på att bebygga detsamma till säteri. Det är antagligt att byggnad tillkommit, medan gården lydde under storgodsegare och en förvaltare inställde sig till efter annan för att mottaga och magasinera landboafgifterna, som utgingo i naturapersedlar. Möjligen kan den ha varit avsedd för tillfälliga besök af egare, vid jaktutflykter. Såsom förut anförts, benämnes hemmanet kort efter 1682 "fogdegården Opphem". Gården gick ur Brokindsättens ego 1652 till mindre mäktiga medlemmar af släkten von Scheiding, och 1692 öfvergick den till enkan Mätta Leionsten, som åtminstone år 1696 icke egde något annat gods och behöfvde bostad. Möjligen har Georg Fredrik Leinburg och hans fru efter förvärfvet 1682 börjat bygga norra byggnaden, som nu kallas flygeln, för att kunna få säterifrihet åt sig sjelva eller kanske åt Mätta Leionsten, hvilken väl synes ha legat dem om hjertat. Men 1686 upphörde möjligheten att bilda flera säterier. Det är också tänkbart, att Mätta Leionsten och hennes son Löjtnanten Baltzar Christaan, hvilka ingendera torde haft tid eller förmåga att sköta gårdens affärer och därför behöfde en på stället bosatt arrendator eller förvaltare, låtit uppföra flygeln för att vinna mera utrymme.

Det var 1720 Georg Fredrik Engelcrona d.ä. tog gården i besittning i sitt myndighetsår. Det i timmerväggen på hufvudbyggnadens sal instuckna myntet af Konung Fredriks första regeringsår torde tyda på att denna byggnad blifvit temligen genomgående reparerad, naturligtvis efter detta år, möjligen vid egarens giftermål 1726. Antagligen är det vid denna reparation det stora södra rummet tudelats med en plankvägg och nordvestra fjärdedelen af den kvadrätiska källaren igenfyllts. På den nära källarens medelpunkt framskjutande hörnet af denna igenfyllning och på stötton af ek har man uppfört skorsten till de två rummens eldstäder. (Igenfyllningen i källaren hade omgärdats med en fast mur af delvis borrarad och sprängd sten - i den ursprungliga källarmuren fanns ingen borrarad sten). Det var väl också så som ingång till källaren öppnades i södra gafvelmuren och den ålderdomliga dörren ditflyttande samt den äldre nedgången från gården igenfylldes - sedan den gamla källaringången tillslutits (också med elvis borrarad sten). Efter denna reparation har väl hufvudbyggnaden snart visat sina svagheter och fått anseende för att vara så gott som ohjelpig, intill dess Major Bennich sökte jäfva ett sådant omdöme. Men den gamla traditionen, att byggnaden skulle ha använts till brännvinsbod har ingen hemnd. Ända till 1840-talet kvarstod en särskild brännvinsbod på östra sidan af gården. Och af bouppteckningen 1812 framgår, att den "Nedre byggnaden" var möblerad och att dess kök varddet enda som användes såsom sådant. I dess sal stodo åtminstone "2 blåmålade skänker med skåp" och ett "stort skåp af ek", och i dess förstugukammare (nuvarande biblioteksrummet) "mindre spegel", "byrå af ek", "fodralklocka" och "slagbord". Möjligen var det i denna byggnad efven "gästkammare", var att finna, med "rundt bord" och "skotsäng med kattunsparlakan". Värdfolkets sängkammare, som vel innehåll enkas fördelssaker, omnämnes icke i bouppteckningen, och om den befunnits i "Norra byggnaden", der familjen vistades och hade sina bästa möbler, torde gästkammaren vara att söka i "Nedre byggnaden". Dennes sal, gårdens största rum, har väl begagnats vid större gästbud.

Den stora omdaning af hufvudbyggnaden gjordes af Major Bennich, som 1827 genom sin fru kommit i full besittning af gården. Byggnaden förlänges med 10 ålningar åt norr och fick till hela sin längd brutet tak med tre skorstenar, såsom den nu står. Mellersta tredjedelen af öfræ fallet af taket fick obrutet löpa ut till byggnadens hela vidd åt båda sidorna, och frontspisar inrättades under dess ut-

-löpande tak. Rum inreddes såväl i dessa frontpisar som i södra gafvelröset. Trappa upp till de nya rummen insattes i den samla förstugan framför salen, med öfverändan stödd mot den oftanämnda bindbjelken. Den tillbyggda norra delen inreddes till ett stort skafferi och en liten kammare på nedre botten, öfre botten afsågs till förrådsving. Rundt hela byggningen lades ofvanpå stockarna, som visa haken efter torftakets sparrar två stockvarf och på dessa sattes takstolarna för det brutna taket. Äfven i frontpiserna återfinnes takstolarna, och dervarande fönster ha därför djupa alkover. Då salens golf fått sluttning åt väster genom grundvalens alltjemt pågående sjunkning i den lösa leran, i synnerhet under skafven på vestra syllen, pålades stockändar ofvanpå bolsterstockarna, der så erfordrades, och så kunde golvet göras vågrätt igen. Taket i nedre våningen, särskilt salen, hade med grundvalens sjunkning, som verkade på hela väggpartiet, också fått sluttning åt väster, hvarför takbjelkarna afskräddes på undersidan så mycket som erfordrades, och under deddatakbjelkar inlades nytt vågrätt tak. Genom golfvets höjning och takets sänkning inskränktes icke obetydligt i salens höjd, som blef liksom i flertalet rum 2 meter 13 under det att kökets och förstugans höjd förblef 2m.60-ungefär samma höjd som Majorens rum. Salen hade dittills haft blott ett fönster af vanlig storlek, på midten, och en mindre fönsterglugg mellan detta och norra kammaren men fick nu två större fönster. Och det var antagligen den gången sydvestra kammaren (nuvarande förmaket) fick sitt vestra fönster igenbyggt för att tillgodoses med två fönster åt söder. I vestra väggen afvan salsfönstren inkilades en lång stock under de två nya stockhvarven. Vestra frontpisens rum ofvan salen (Rofs rum) fick sitt golf lagdt på två lager af kortare bjelkar för att kunna bli jemnhögt med östra frontpisens golf. Det stora tomrummet mellan vestra frontpisens golf och salens tak, 79 centimeter, och mellan öfre förstugans golf och salens tak, 50 centimeter, fylldes, der det icke upptogs af de mångahanda bjelk, tak och golflagren, med torfen och näfvern från det gamla yttertaket samt, liksom alla andra trossbottnar, med affall från byggnadsarbetet. På den tiden hade man icke så stor omsorg som numera att med sågspån åstadkomma dragfria trossbottnar. Det var väl vid denna omdaning som byggningen ed dess förlängning målades med vanlig rödfärg. De mindre herrgårdarna, liksom prestgårdarna, torde vid den tiden ha blifvit rödmålade, hvaremot uthus och de flesta bondstugor ännu en tid förblefvo ofärgade. Den ranke Majoren här helt visst på allt sätt påskyndat sitt verk utan att hafva på förhand försäkrat sig om tillgång på materialer eller tänka på reparationens varaktighet. Man har icke rätt att förvånas deröfver, att han icke afhjelpade byggningens förnämsta brist, bristen på säker grundval, ty den tillgodosågs icke vid de närmast följande reparatiönerna heller. Han tot icke i beräkning, att tyngden af det nya tegeltaket och af öfverrummen skulle ännu mera nedpressa grundvalen, och det ju att beklaga. Men öfverrummens inredning var nog icke väl förberedd. Gamle grenadjären Sködd, som ännu lefver (1916), berättade 1908, innan man beslutat sig för någon reparation, att hans svärfar sålt till Majoren en del, "dåligt, groft timmer" som hemforstats till Nedergården för att användas till "trinns" och att det var detta timmer, som användts till öfverbyggnades vid Storgården. Då man, ett par år efter upptecknandet af denna tradition, kom till nedbrytningen af öfverrummens väggar, utbrast en af byggnadssnickarna: "Detta är ju bara trinne".

Rion Redan till den nye egarens bosättning 1846 måste en omfattande reparation verkställas. Det var då byggningen bräddbeslogs och hvitmålades. Flygeln hvitmålades också, på det förut rödmålade timret, men först få senaste tid har man lyckats hindra rödfärgen från att skina igenom.

Rion Vid slutet af 1850-talet var den gamla byggningens tillstånd sådant, att dess tilvaro hotades. Plan och ritning hade gjorts att uppföra en ny tidsenlig bostad, som skulle ha legat söder om gårdsplanen, i rät vinkel med den gamla byggningens södra ände och parallel med flygeln. Den gamla var alldeles utdömd af byggmästare - hvilket ju kan ha sin förklaring - och af den beställsamma allmänna opinionen. Familjen med allt bohaget flyttade 1859 till Herresäter i Bankökinds härad, som arrenderats för att skaffa bostad under byggnadstiden och äfven bereda tillfälle till ökade inkomster för byggnadskonstnadens betäckande. Men beräkningarna slogo fel. Förlusterna på arrendet blefvo mycket betydande, och redan 1864 på sommaren

flyttade familjen tillbaka till det gamla hemmet, sedan byggningen ombonats så godt ske kunde. Grundvalen och nedersta deln af träväggarna beslogos med ett lager af cement, som hvitrappades. Men alltjemt kräfdes nya reparationsarbeten, genom hvilka föga blef vunnet. På hösten 1886 byggdes verandatak öfver båda byggnångarnas förstugubroar. Men golfdrag och otäthet i väggarna blefvo nästan outhärdliga.

Den nye egaren 1909 hade påtänkt att låta det gamla kära barndomshemmet stå orubbat med alla dess möbler, böcker och andra minnen men att bygga åt sig öster om gårdsplanen en varm bostad om vintrarna. Då kom Abelin och räddade byggningen från att så åsidosättas. Han förklarade bestämdt, att gårdens egare måste ha sin bostad just der byggningen står och icke på något annat ställe, att en nybyggnad öster om gårdsplanen skulle alldeles förstöra stället karaktär samt, lika bestämdt, att en för framtiden betryggande istandsättning var utförbar och borde ske. Detta omdöme behöfde icke upprepas utan följdes med hjertlig tacksamhet. Och tacksamhet bör också ägnas byggmästaren, som åtog sig att göra den gamla byggningen varm och höll sitt löfte.

Flygelns tillkomst har förut berörts. Den torde ha byggts efter 1652 men före 1720, antagligen mellan åren 1683 och 1699. Husesynshandlingarna af 1720 utvisar, att byggningen då var gammal nog att kräfvä till och med en ny stil, därför att en af syllarna hunnit ruåtna. Handlingen anför: "I mangården: En byggning med en Sahl, 2 ne Camrar, Kiök och ett Skafferij, 27 alnar lång och 11 bred, som Starberg bodt uti.— Golfvet vid dörren (i salen) är ojemt och lutar, måste upphöjas med ny bolsterstock - I farstugukammaren 3 rutor sönder - golfvet lagas - muren lappas och lagas - Uti skafferiet - ena fönsterbågen lagas - golfvet upphöjas med nya bolsterstöcker och jernband. Långsyllen under Köket och förstugan alldeles förrutten.— En tolt bräder till ny panel i Förstugan.— Taket repareras med 1:3 § mäfver torf och nya mullräflar.— Stenfoten omkring hela byggningen lagas"— allt till åsatte belopp i daler kopparmynt. Den byggning arrendatorn "Commissarien" Carl Starberg bebott under 12 eller 13 år är utan tvivel identisk med flygel, ehuru denna undergått förändringar i inredningen sedan dess. Äfven flygelns timmer har hopfogats med laxknutar, som gjorts medyxa, men knuthaken och dörröppningarna äro icke så groft arbetade som i hufvudbyggningen.— Och grundvalen bestod af en försvarligare stenfoå fast även i denna saknade bottenrund. Det största rummet i flygel, till vensten förstugan, var 1720 kök, blef sedermera, antagligen icke synnerligen långt derefter, i väjje fall före 1762, familjenssal och begagnades såsom sådan under ögeneralstulldirektör Bennichs ungdomsår. Det kallades på 1850-talet "Stora Köket" och har från 1890 varit upplåtet åt kuskens familj. Till Höger i förstugan är ett nästan kvadratisk rum, i protokollet 1720 och i bouppteckningen 1812 kalladt "Förstugukammaren", der stod det enda skrifbord som antecknas i bouppteckningen, var derfor påtagligen Cornetten Engelcronas arbetsrum, och det blef efter Major Bennich omdaningar upplåtet åt sönerna Axel och Frans. På byggningens baksida, med ingång från förstugan var antagligen Starbergs sal, sedermera Engelcronornas förmak, senare, afdelat på midten, de två yngre Bennicharnas och Löjtnant Sabelfelts rum. Baksidans vestra afdelning som är något smalare än sistnämnda rum, upptogs af Starbergs kammare no. 2 och skafferij, sedermera antagligen fruns sängkammare och garderob. De båda öfverrummer i flygel ha tillkommit långt senare, det östra på 1870-talet, det norra 1911. År 1846 höjdes flygelns väggar med tre stockvarf, men rummens höjd förblef oförändrad (2,13 meter) samma höjd som i flertalet af hufvudbyggningens rum. Alla fönster i båda byggningarna ha under årens lopp gjorts högre, icke bredare, med undantag af de två på flygelns vestra gafvel. I dessa två ursprungliga fönster sitter till och med en och annan gammal glasruta kvar, men rutan med inskriptionen har tillvaratågits.

De hus, som hörde till memmanets drift, böra få någon liten uppmärksamhet. De utgjordes vid husesynen 1720 af

I mangården: förutom den byggning Starberg bebott, Tvänne stugor under ett tak med en liten sidokammare och förstuga, 27 alnar långa 11 breda, "österpå gården", En bod, 10 x 9½, också "österpå gården", Dito en bod med öfverlopp, 7 x 6, Hembligit hus, oppstiftat vid ett vagnskull".
Badstuga med mälteloge, 7 x 8.

I ladugården: Stall, 8x9, Loge, 27x9, Fåhus, 10x10, Tvänne foderlador under ett tak, 15x10, Får och stånhus under ett tak, 8x7.,

men härjemte torde ha funnits andra, förutom det antecknade vagnskullet, hvilka icke kräfdre reparation. Hufvudbyggningen omtalas icke alls, den var väl förbehållen åt jordegaren. Bestämd uppgift saknas om husens läge. med undantag för af anvisningen "Österpå gården" för ett par af dem, men läget torde icke ha förändrats före 1830-talet, då, enligt Sara Vegmans meddelande, hela byggnadskomplexet bestod af två mot söder öppna fyrkanter, den vestra mangård, den östra ladugård, skilda af en rad hus, som från närheten af flygelns östra gafvel sträckte sig nedåt backen. Nedkörsvägen gick utmed denna husrad från flygelns rakt ned till bygatan och fick först i slutet af 1840-talet sinnuvarande riktning från hufvudbyggnaden nedåt sjön. Ladugårdsfyrkanten begränsades i söder af Berget, der gödselstaden hade sin plats. Anmärkningsvärt är, att alla fyra större husen, de två byggnaderna, stugulängdan och logen hade samma längd, 27 alnar och att flygeln och stugulängan till och med hade samma bredd, 11 alnar. Traditionen och exempel torde ha verkat mäktigare än i våra dagar. Om stugulängdan, som möjligen stått något lägre från de andra husen, i tomtens nordöstra hörn, ungefär der vedboden nu är belägen, bör något af tillgängliga upplysningarna i syneprotokollet anföras. Den bestod, såsom antecknadt, af två stugor med tillbyggnad. Den ena stugan var försedd med mur och "grufva". I den andra stugan som varit brukad att hafva bråte uti, är ingen eller skorsten, ty måste en ånyo oppsättas ---. Uti kammaren felar tilde, inlägges ånyo med bolsærstockar - - - Norra långsyllan under drängstugan förrutten. Taket på den ena stugan täckes med 15 $\frac{1}{2}$ näfver, torf och mullräflor (för 18 daler). 2 ne bräder till vindskifvor. Undertak öfver kammaren göres med $\frac{1}{2}$ tolfv bräder och 2 pund näfver, för 4 daler. Här af framgår att husen voro afsevärt gamla, 1720, och att Starberg under sin arrendetid 1706 1719 låtit brukarebostäderna, beräknade för två, kanske tre hushåll, förfalla, under det han brukat gården med drängar.

Frälsehemmansegare torde i allmenhet icke haft sina gårdar i eget bruk. I Härads-skrifvarearkivets jordebok för 1793 uppgifvas för Storgården två hälftenbrukare och för Mellangården tre. Två af dessa sistnämnda återfinnas uppförda vid Opphems Småbäck, der de antagligen hade egna hemmansdelar, men Cornettens Engelcronas hälftenbrukare på Storgården synas ha helt och hållet egnat sig åt sin verksamhet på hans gård, sådant var väl förhållandet både före och efter Starbergs arrendetid. Hufvudbyggningen har väl aldrig varit upplåten till bostad för brukare, hvilka hade särskild stugulänga.

En af hälftenbrukarne på Storgården 1793, Tyrs Andersson, torde länge ha kvarstannat ty Sara Vegman hörde på 1830-talet nämnas om "Engelcronornas hälftenbrukare Tyrs" som skulle haft sin bostad nära gården, kanske just i ofvanbeskrivna stugulänga, hvilken dock var borta, när Sara Vegman hitkom 1836.

läge

Hon kan erinra sig, att äldre ladugårdsfyrkanten begränsades i vester af, öfverst brännvinsbod, dernedom magasin, lada, nederst stall - midtemot hufvudbyggningens förstugudörr, i norr af logen, i öster af oxladugården, på Berget gödselstad, nedom Berget och oxhuset ett par lador och nere på den ännu lägre plane det af Major Bennich byggda köstallet, som hade bråttak under det att de andra uthusen hade halmtak.

Under de närmaste åren efter köpet 1844 byggdes den nya ladugårdsfyrkanten och alla de gamla uthusen bortrefvos. Major Bennich köstall förlängdes med oxstall m.m. till en längd af 113 fot med en bredd af 31 fot, parallellt med detta hus byggdes ett nytt stall-, vagnbod- och redskapshus af ungefär samma mått, 113 x 34, på fyrkantens s.ö. sida mot sjön, en, tyvärr, hög loge 120 x 36, och på 4 de sidan, omkring 25 fot nedom Berget ett mindre svin- och hönshus. Snusfabriksbyggnaden, 50 x 12, flyttades till närheten af köstallets norra hörn för att användas till spannmålsbod m.m. Alla hus täcktes med tegel.

År 1910 medbrötos alla uthusen från 1840-talet och i dessas ställe uppfördes, på ko -och oxstallets plats, en enda ladugårds-, stall- och logbyggnad, 210 x 48 fot och parallellt med denna, åt skogssidan, en ny spannmålsbod, 72 x 27 fot med vagnbodar och vagnskull derunder. Den gamla spannmålsboden, f.d. snusfabriken nedtogs, och af timret byggdes ett tvätthus nere vis sjön. Vid det hundraåriga båt-uset, som 1861 flyttades ned till den nya sjöstranden, byggdes en fast stenkaj, och utfyllningar gjordes för att skaffa upplagsplats mellan densamma och den gamla fastmarken. Sammanlagda grundmått på uthusen kunna beräknas för 1720 till knappt 4000 kvadratfot, för 1846 till omkring 12500 och 1910 Omkring 12000.

våren 1916

Harald Ehrenborg